

harci csákányokat, bronztőröket, bronzlándzsákat, valamint különböző eszközöket és használati tárgyakat helyeztek. Be kell vallanunk azonban, hogy a kutatás jelenlegi állapotában, alig ismerjük az Otomani-Gyulavarsánd közösségek temetkezéseit. Ha eltekintünk a szakirodalomban fellelhető nagyrészt téves információktól² Otomani temetkezések mindössze hat romániai lelőhelyről ismeretesek.

Mindezek ellenére elmondhatjuk, hogy a Kárpát-medencei őskorkutatás talán egyik legizgalmasabb és legösszetettebb kérdéskörével állunk szemben. A mintegy évtizedes kutatásaink eredményeképpen a figyelmet megragadó, remekbekészült tárgyi leletanyag mellett egy paraszti gazdálkodásmódú, társadalmilag jól szervezett, hierarchikus tell-társadalom képe kezd kibontakozni.

Egy terminológiai kérdés margójára

A kialakulása óta terminológiai zűrzavarral küszködő Otomani-Gyulavarsánd kérdéskör szakirodalmában egyaránt találkozunk az Otomani, -Ottomány, -Ottomány B - és Gyulavarsánd kultúra valamint az Otomani-Gyulavarsánd kultúrkomplexum elnevezésekkel. Nem szándékozunk a terminológiai vita bábeli útvesztőibe kalauzolni az olvasót, de kerülni szeretnénk a szakirodalomban előforduló kifejezések önkényes átértelmezését is. A különböző elnevezések gyakran eltérő időrendi besorolást és tartalmat jelölnek. A kötetben szándékosan használjuk a román Otomani kifejezést ennek magyar megfelelője helyett (Ottomány). Véleményünk szerint az Otomani-Gyulavarsánd elnevezés jeleníti meg legjobban az általunk vizsgált középső bronzkori művelődés lényegét. Az Ottomány kultúra elnevezés a magyarországi kutatók olvasatában egy, a korabronzkorral a középső bronzkorra való átmeneti időszakra jellemző³, vagy egy, a korabronzkor végét és a középső bronzkor elejét felölelő kulturális jelenség⁴.

Nem részletezzük a szlovák-, lengyel- és német kolégák véleményeit az ún. Otomani-Füzesabony kultúra kelet-szlovákiai és dél-kelet-lengyelországi elterjedését illetően.⁵ Az egymásnak gyakran ellentmondó és igencsak vitatható elképzelések elemzése meghaladná az adott kereteket. Véleményünk szerint ez a problematika – a korszak és a tágabb művelődési kör közös jegyei adta hasonlóságokon túlmenően –, elsősorban a Füzesabony kultúra kutatásához kapcsolódik, és nem az Otomani-Gyulavarsánd kultúrkomplexuméhoz.⁶

mittleren Theißregion, unter anderem verbreitete sich auch das Ritual der Bodenbestattung. Am Ende der frühen Bronzezeit allgemein gewordene Sitte der Brandschüttungsbestattung in Urnen leben aber weiter bis zum Ende der mittleren Bronzezeit. Darüber zeugen auf der Carei-Ebene und auf dem Randgebiet der Nyírség aufgedeckte, als kleinere Familienfriedhöfen definierbare Grabgruppen mit doppeltem Ritual (Bodenbestattung/ Brandschüttungsbestattung).

In die Gräber wurden je eins, manchmal mehrere Gefäße, Kriegsspitzhacken, Bronzedolche, Bronzelanzen, sowie verschiedene Werkzeuge und Gebrauchsgegenstände, die den gesellschaftlichen Rang des verstorbenen andeuteten (als Prestigegüter bewertet werden konnten) gelegt. Wir müssen aber einsehen, dass in der vorläufigen Phase der Forschung, die Bestattungssitten der Gemeinschaft von Otomani-Gyulavarsánd kaum kennen. Abgesehen von den größtenteils falschen Informationen aus der Fachliteratur² kennen wir nur sechs Fundstellen in Rumänien der Otomani-Bestattungen.

Trotz all dieser können wir behaupten, dass wir uns vor einem dem wahrscheinlich aufregendsten und komplexen Fragenkreis der Urzeitforschung in der Karpatenregion befinden. Als Resultat unserer jahrzentlangen Forschungen, neben dem großartigen materiellen Fundgut, die die Aufmerksamkeit erregt, beginnt sich das Bild einer gesellschaftlich gut organisierten, hierarchischen Tell-Gesellschaft mit Bauerndenkweise zu entfalten.

Zur Erläuterung einer terminologischen Frage

Zur Fachliteratur des Fragenkreises Otomani-Gyulavarsánd, die seit seinem Entstehen durch ein terminologisches Durcheinander gekennzeichnet ist begegnen wir folgende Bezeichnungen: Otomani, -Ottomány, -Ottomány B – und Gyulavarsánd-Kultur sowie das Kulturkomplex von Otomani-Gyulavarsánd. Unsere Absicht ist den Leser nicht ins babelische Labyrinth der terminologischen Diskussion einzuleiten, wir möchten aber auch die willkürliche Umdeutung der in der Fachliteratur auftretenden Begriffe vermeiden. Die verschiedenen Ausdrücke deuten oft an eine andere zeitliche Einordnung oder an verschiedene Inhalte. Im Band verwenden wir absichtlich den rumänischen Begriff Otomani statt seiner ungarischen Variante (Ottomány). Unserer Meinung nach entspricht die Benennung Otomani-Gyulavarsánd am besten für die Bezeichnung des

A kötetbe foglaltak minél könnyebb érthetősége végett felhívánk a figyelmet az Ottomány-, Otomani- és Gyulavarsánd kultúra elnevezések szakirodalombeli használatának néhány tudománytörténeti buktatójára:

A II. világháborút megelőző időszakban vagy rögtön a világégést követő években mind a romániai mind a magyarországi kutatók felfedezik északkelet-Magyarország és északnyugat-Románia középső bronzkori leletanyagának rokoníthatóságát. Míg a Füzesabony kultúrát illetően⁷ több adat állt a kutatók rendelkezésére⁸ a Tisza középső folyása, a Körösök, az Ér és Maros által közrezárt területen, az 1950–1960 között zajló békési ásatás befejeződése előtt, Marjai Szabó István, Krammer Nándor, Domokos János, Roska Márton és Dorin Popescu ásatásai nyomán a Gyulavarsándi-Laposhalom kutatottsága jórészt meghaladta a más régészeti lelőhelyekét.⁹

A romániai és magyarországi kutatásban jelentkező terminológiai eltérések gócpontját Roska Márton 1941-ben megjelent tanulmánya jelenti. Talán az életében bekövetkezett, nem mindig szerencsés sorsfordulatok és a II. világháború éveiben kialakult politikai helyzet miatt történhetett meg, hogy a kitűnő, széles látókörű szakemberként ismert Roska nem használta a Ion Nestor által javasolt Otomani kultúra elnevezést.¹⁰

Roska Márton a Körösök és az Ér mentén elterjedt, valamint Magyarországon is szélesebb körben nyomon követhető „mívelődést” Gyulavarsánd kultúráként határozza meg.¹¹ Roskát idézve Banner János és Bóna István honosítja meg a Gyulavarsánd csoport illetve -kultúra elnevezést a magyarországi szakirodalomban. A Gyulavarsánd elnevezés alkalmazásának esetleges szubjektív tényezői mellett a választás logikusnak tűnhetne, ha a békési tell-monográfia publikálása rögtön az ásatások befejeződése után és nem 1974-ben történik. 1958-ig Gyulavarsándról származott a legtöbb és legjobban dokumentált régészeti leletanyag. Időközben, 1958-tól, Ordentlich Ivan folytatja az Otomani-Várhegyi (Értotomány) régészeti feltárásokat és az új kutatások tükrében Ion Nestor megírja Románia történeti kézikönyvében az Otomani kultúrára vonatkozó összegző tanulmányt.¹² A bonyolultnak ígérkező terminológiai kérdés viszonylag egyszerű megoldásra talált. A békési tell monográfiájának publikálásakor Banner János figyelmen kívül hagyja az 1967-es évet követő romániai publikációkat, és a telepét a Gyulavarsánd kultúrába sorolja. Mindez érdekes helyzet kialakulását eredményezte: Banner egy Magyarország területén lévő kultúrát egy romániai lelőhely magyar megnevezésével jelölt. Vele ellentétben Roska Márton javasolhatta a Gyulavarsánd elnevezést, mert 1941-ben a település még Magyarország területéhez tartozott.

Wesens der von uns untersuchten mittlerbronzzeitlichen Kultur. Die Benennung Ottomány-Kultur ist in der Deutung von ungarischen Forschern eine kulturelle Erscheinung, die auf die Umgangsperiode von der frühen Bronzezeit bis zur mittleren Bronzezeit charakteristisch ist³, oder eine Kulturerscheinung, die das Ende der frühen Bronzezeit und den Anfang der mittleren Bronzezeit umfasst⁴.

Wir gehen darauf nicht näher an, was die Meinung der slowakischen, polnischen und deutschen Kollegen ist, betreffend die Verbreitung der sog. Otomani-Füzesabony-Kultur in der Ostslowakei und im Südosten Polens.⁵ Die Analyse der oft entgegenstehenden und stark bestrittenen Vorstellungen würde die gegebenen Rahmen überschreiten. Unserer Meinung nach knüpft sich diese Problematik – abgesehen von den gemeinsamen Ähnlichkeiten der Periode und der Merkmale des weiteren Kulturkreises – in erster Linie an die Forschung der Füzesabony-Kultur, und nicht an den Kulturkomplex von Otomani-Gyulavarsánd.⁶

Wegen je leichter Verständlichkeit der im Band Erscheinenden erwähnen wir einige wissenschaftsgeschichtliche Fallen in der Fachsprache für das Verwenden der Bezeichnungen für die Kulturen Ottomány-, Otomani- und Gyulavarsánd:

In der Periode vor dem 2. Weltkrieg oder in den gleich darauf folgenden Jahren entdecken sowohl die rumänischen als auch die ungarischen Forscher die Verwandtschaft des mittlerbronzzeitlichen Fundmaterials im Nordosten Ungarns und Nordwesten Rumäniens. Was die Füzesabony-Kultur angeht⁷ stehen mehrere Daten zur Verfügung der Forscher⁸ auf dem Gebiet umrahmt von den Flüssen des mittlerem Theiß, der Flüsse Crişul (Körös), Eriul (Ér) und Mureş (Maros), vor dem Beenden der Ausgrabung zwischen 1950–1960 in Békés, die Erforschungen bei Gyulavarsándi-Laposhalom, die nach Ausgrabungen von Marjai Szabó István, Krammer Nándor, Domokos János, Roska Márton und Dorin Popescu entstanden sind, überschritten in großem Maß andere archäologische Fundstellen.⁹

Den Mittelpunkt der terminologischen Unterschiede in der rumänischen und ungarischen Forschung bedeutete die 1941 erschienene Studie von Roska Márton. Dank seiner möglicherweise während seiner Lebensgeschichte stattgefundenen, nicht immer glücklichen Ereignissen und der nach dem 2. Weltkrieg kristallisierten politischen Lage konnte Roska, der als hervorragender Fachmann mit breitem Blickfeld bekannt war, auf die von Ion Nestor vorgeschlagene Benennung der Kultur Otomani verzichten.¹⁰

Roska Márton bezeichnet die Kultur die um die Flüsse Crişul (Körös) und Eriul (Ér) verbreitet war, be-

Doktori disszertációjának publikálásakor Bóna István a Gyulavarsánd leletanyagot beépíti a Spirálbuckelgefäße kultúrába.¹³ A könyv, tudományos színvonala folytán, referenciamunkát jelentett és jelent a különböző régészgenerációk számára. Az idő folyamán a Bóna István javasolta Spirálbuckelgefäße kultúra fogalmát a szakemberek átértékelték, de terminológiai szempontból a Gyulavarsánd elnevezés végérvényesen meghonosodott a magyarországi szakirodalomban. A magyarországi mikroregionális régészeti kutatások¹⁴, – ha utalnak is az erdélyi leletanyagra, – nem elemzik azt. A Bóna István által a Gyulavarsánd kultúra törzsterületéhez sorolt északnyugat-erdélyi régió – mondhatni – feledésbe merült.

Ezzel párhuzamosan a román kutatók csak a Ion Nestor által, 1933-ban, bevezetett Otomani kultúra elnevezést használták.

A kérdéskör kutatása a határ mindkét oldalán lényeges eredményeket ért el. Nagyobb ásatások zajlottak a Berettyó és az Ér völgyében valamint a Nagykárolyi-síkságon, de a túl mélyen gyökerező terminológiai zűrzavart – a próbálkozások ellenére¹⁵ – nem sikerült feloldani.

Övakodnunk kell, a teljes romániai és magyarországi elterjedési terület leletanyagának Otomani vagy Gyulavarsánd kultúra kifejezéssel való jelölésétől, bár a magunk részéről indokoltsága esetén el tudnánk fogadni bármelyiket. Nem tartjuk kizártnak, az Otomani és Gyulavarsánd kultúrák azonosságát, de a két kultúra régészeti hagyatékának elemzése, jelenleg, nem teszi lehetővé ennek bizonyítását, mindössze rokoníthatóságot enged meg. A romániai és magyarországi régészek által alkalmazott terminológia eltéréseinek végső megoldásáig, – úgy véljük, – a régészeti leletanyag által megengedett és a két különböző régészeti iskola hagyományainak is megfelelő Otomani-Gyulavarsánd kultúrkomplexum elnevezést kellene elfogadnunk. Abban az esetben, ha a további kutatások nem bizonyítják a két kultúra azonosságát, szükségessé válik a terminológia újraértékelése.

Mi a tell?

A tell arab szó és a közel-keleti szóhasználatban kiemelkedést, dombot jelent. A kifejezés szakirodalmi használatának úttörői, a francia régészek által már 1906-tól alkalmazott terminológia mindössze csak a második világháború után válik általánossá.¹⁶ A XIX. század végén tevékenykedő magyar régészek *terramaréknak* nevezik a Magyar Alföld halomszerű településeit.¹⁷ Méltatlan lenne

ziehungsweise die auch in Ungarn in weiterem Kreis verfolgbare „Kultur“ als Gyulavarsánd-Kultur.¹¹ Aufgrund von Roska verwenden Banner János und Bóna István die Bezeichnung Gyulavarsánd-Gruppe beziehungsweise -Kultur in der ungarischen Fachliteratur. Neben eventuellen subjektiven Aspekten des Verwendens der Bezeichnung Gyulavarsánd könnte die Wahl als logisch erscheinen, wenn die Veröffentlichung der Tellmonographie von Békés gleich nach der Beendigung der Ausgrabungen und nicht im Jahre 1974 stattgefunden wäre. Bis 1958 stammten von Gyulavarsánd die meisten und am besten dokumentierte archäologische Fundmateriale. Inzwischen führt ab 1958 Ordentlich Ivan die Freilegungen von Otomani-Várhegyi (Érotomány) fort und im Spiegel der neuen Forschungen erfasst Ion Nestor seine zusammenfassende Studie im geschichtlichen Handbuch Rumäniens, was die Otomani-Kultur angeht.¹² Die kompliziert erscheinende terminologische Frage fand eine relativ einfache Lösung. Beim publizieren der Tellmonographie von Békés lässt Banner János die Publikationen nach dem Jahre 1967 in Rumänien außer Acht und ordnet die Siedlung in die Gyulavarsánd-Kultur ein. All diese hatten als Ergebnis das Auftreten einer interessanten Situation: Banner benannte eine die sich auf dem Gebiet Ungarns befindende Kultur mit dem ungarischen Namen einer rumänischen Fundstelle. Im Gegensatz zu ihm konnte Roska Márton den Namen Gyulavarsánd vorschlagen, da im Jahre 1941 die Siedlung noch Ungarn angehörte.

Als Bóna István seine Doktorarbeit publizierte, baute er das Fundmaterial von Gyulavarsánd in die Kultur der Spirálbuckelgefäße ein.¹³ Das Buch, stellte und stellt für die verschiedenen Archäologengenerationen dank seinem wissenschaftlichen Niveau eine Referenzarbeit dar. Während jener Zeit haben die Fachleute den von Bóna István vorgeschlagenen Begriff der Kultur der Spirálbuckelgefäße umgewertet, aber aus terminologischer Hinsicht hat sich die Benennung Gyulavarsánd in der Fachliteratur von Ungarn endgültig verankert. Die mikroregionalen archäologischen Forschungen von Ungarn¹⁴, – auch wenn sie sich auf das siebenbürgische Fundmaterial beziehen, – analysieren diese nicht. Die nordwestliche Region Siebenbürgens, die von Bóna István zum Grundgebiet der Gyulavarsánd-Kultur gezählt wurde – kann man sagen – ist vergessen worden.

Parallel dazu haben die rumänischen Forscher nur die von Ion Nestor im Jahre 1933 eingeführte Bezeichnung der Otomani-Kultur verwendet.

Die Erforschung des Fragenkreises hat an beiden Seiten der Grenze wichtige Ergebnisse erzielt. Größere Ausgrabungen fanden im Barcău-Tal (Berettyó-Tal) und im Eriul-Tal (Ér-Tal), sowie auf der Carei-Ebene